

Požiūris į visuomenės paribio žmogų lietuvių literatūroje

Jau nuo senų laikų, prisimenant literatūros ištakas – Antikos kūrinius ar Bibliją, žmonės skirianti riba aiškiai matoma. Nuo visuomenės atskiriami nereikalingi, fiziškai ar dvasiškai nevisaverčiai žmonės. Žinoma, keičiantis laikmečiams keitėsi ir literatūroje išsakomas požiūris į tokių žmogų. Požiūrio kaita jaučiama ir Senajame bei Naujajame Testamente. Buvęs žiaurus ir negailestingas Dievas Naujajame Testamente teigia gailesčio, meilės idėjas: „Ką padarėte vienam iš mano mažiausiųjų, man padarėte.“ Ir literatūroje matomas žvilgsnis į visuomenės paribio žmogų pokytis: visai priešingai tokią situaciją supranta tradicinio ir moderniojo pasaulio lietuvių literatūros kūrėjai. Tradicijos atstovas realistas J. Biliūnas novelėje „Ubagas“ išreiškia humanistinį požiūrį į visuomenės paliktą žmogų, o rašytojas modernistas J. Savickis novelėje „Fleita“ į tokią situaciją žvelgia su šiuolaikiniam pasauliui būdinga ironija.

Realizmo atstovo humanisto J. Biliūno novelėje „Ubagas“ susiduriant su atstumtu žmogumi išreiškiamas gailestis, užuojauta. Kūrinio centre sūnaus išvarytas iš namų Petras Sabaliūnas. Subjektyvus novelės pasakotojas, kuris yra vienas iš veikėjų, pažįsta šį žmogų – tai buvęs mylimas ir mylintis visų bičiulis, o pasenęs jis nereikalingas net sūnui. Vis tik detalių meistras Biliūnas Petro Sabaliūno žodžiais pasako tepasako: „Sūnus išvarė...“ Čia matoma autoriaus kūrybai artima humanistinė pasaulėjauta – pasakotojas nekaltina ir neteisina. Kūrinyje Petro Sabaliūno bičių aviliai tampa savotiška bendruomeniškumo, gėrio metafora: nykstant šeimos ryšiams miršta ir bitės. Taip Biliūnas išreiškia gyvenimo trapumą: visų mylimas žmogus čia pat gali atsidurti visuomenės paribyje. Ir pats novelės pavadinimas dviprasmiškas: tai ne tik Petro Sabaliūno padėtis, bet ir sūnaus apibūdinimas: jis – dvasios „ubagas“. Iš namų išguitas žmogus pamato sąsajas ir su pačiu pasakotoju: „Ir tu, tamsta, sergi.“ Viena žodis „ir“ išreiškia žmonių tapatumą – abu nereikalingi visuomenei. Pats pasakotojas pasako, kad visi išvažiavo bulvių sodinti, o jis vienas namie „atliko“. Petras Sabaliūnas teigia, esą ligą sukėlė užsienio dulkės* – čia galima pastebėti Biliūno kūrybai būdingą autobiografiškumą: pats rašytojas neįstojo į kunigų seminariją, mokėsi užsienyje, susirgo džiova, buvo grįžęs į tėviškę (novelėje matomas vaizdas primena jo gimtinės Niūronyse aplinką). Tačiau visuomenės paribio žmogaus situaciją Petras Sabaliūnas mato plačiau: sekdamas senų žmonių pasaką jis išreiškia problemos gajumą – nereikalingų žmonių buvo visada. Novelės pasakotojas susijaudina, jaučiasi negalįs niekuo padėti, tik drebančiomis rankomis atpjauna riekę duonos seneliui. Pasakotojo žodžiais Biliūnas atskleidžia mažai kam tepasiekiamą aukščiausią dvasingumo pakopą: „Dalį amžinos vaikų kaltės ir aš savyje nešioju.“ Pasakotojui prisimant visų vaikų kaltę kuriama aliuzija į Jėzaus auką. Tik dvasiškai stiprus, humaniškas žmogus gali kentėti už kitus. Ir čia atsiskleidžia Biliūno kūrybos lyrizmas ir psichologiškumas: jo intymus pasakojimo būdas, gilinimasis į veikėjų išgyvenimus. Taigi, teigdamas humanistines vertybes, lyrinės psichologinės novelės pradininkas novelėje „Ubagas“ išreiškia gailestį ir užuojautą visuomenės paribio žmogui, dėl kurio skausmo gali kentėti tik dvasiškai didingas žmogus.

Visiškai kitaip į visuomenės atskirtą žmogų žvelgia modernistas J. Savickis – jo novelėje „Fleita“ išreiškiamas ironiškas požiūris. Novelėje fleitininkas atsiduria visuomenės paribyje, kai sužino, jog dėl ligos negalės groti. Žiogas glaudžiasi pas gimines Viksvas, kurie iš pradžių priima menininką svetingai: duoda porcelianinį dubenį nusiprausti, patogiai atsigulti, o žmonės prašo pagroti. Vis tik giminaičiai ieško naudos – pastebėję, kad giminaitis nebeturi pinigų, liepia dirbti ligoniui neįveikiamus darbus, ima jį vadinti valkata, nes iš jo jokios naudos. Dramatizmas atsiskleidžia, kai fleitininkas pasijunta nebereikalingas – išgirsta moterų pokalbį, kad iki pavasario jis turėtų mirti. Savickis teigia, kad moralės tėra veidmainystė moderniam pasaulyje, o už gera atlyginama blogu. Autoriaus kūrybai būdingas ir pasaulio dirbtinumo akcentavimas, o jame žmonės elgiasi instinktyviai, yra svetimi vienas kitam. Visgi pasakotojas, kuris nėra vienas iš veikėjų, žvelgia iš šalies, nekomentuoja poelgių. Tik iš menkų detalių galima suprasti, kad

pasakotojui gaila Žiogo. Novelėje išreiškiama, kad galbūt vienintelė išeitis – mirtis. Ilgą laiką grojęs Žiogas ryte nebeatsikelia: pasakotojas ironiškai teigia, kad „žiogiška muskulatūra“ neveikia. Į šį žiaurų pasaulį pasakotojas žvelgia ironiškai, nes skaudu, kai visuomenės paribio žmogus tampa bereikšmis. Miręs fleitininkas prilyginimas parazituojančiam vabzdžiui – kuris trukdo. Žiogas jau netekęs gyvenimo prasmės ir būties džiaugsmo: „Ištįsęs ant krosnies, sustingusiomis rankomis laikė savo gyvenimo ginklą–fleitą prie krūtinės.“ Net šį sakinį galima suprasti ironiškai – vienintelis ginklas, kurį turėjo Žiogas, negalėjo jo apsaugoti, nes jis nebegalėjo grodamas uždirbti ir būti naudingas visuomenei. Visa novelė atspindi modernizmo, Savickio kūrybos laikmečio, bruožus: matomas autoriaus skeptiškas požiūris į pasaulį ir žmogų, nes žmonės susvetimėję, nebėra glaudžių bendruomenių, žmogus vienišas ir nebėra į ką atsiremti. Formuojasi tik vartotojiška masių visuomenė, kur nėra artumo jausmo. Modernistinio pasaulio mąstytojas F. Nyčė yra pasakęs: „Dievas mirė.“ Todėl suprantama, kad moderniam pasaulyje nebėra dvasinių atramų, žmogus lieka vienas. Visgi suprantama, kad už Savickio ironiško požiūrio slypi amžinųjų vertybių ilgesys. Taigi, modernistas J. Savickis novelėje „Fleita“ atskleidamas ironišką požiūrį į visuomenei nereikalingą žmogų išreiškia ilgesį aukštesniųjų vertybių, gyvavusių tradiciniame pasaulyje.

Apibendrinant galima teigti, kad įvairių laikotarpių literatūroje žvilgsnis į visuomenės paribio žmogų skyrėsi. Modernistas Savickis novelėje „Fleita“ žvelgia ironiškai, o realistas Biliūnas novelėje „Ubagas“ situaciją mato iš humanisto pozicijos. Vis tik išreikšdamas vertybių ilgesį Savickis tarsi prisiartina prie Biliūno kūrybos, kurioje ypač svarbios moralinės vertybės. Abu rašytojai pastebi tragediją, tačiau Biliūnas išaukština dvasinę didybę žmogaus, kenčiančio ir atperkančio kitų kaltę, o Savickio novelėje vilties maža – žiaurus pasaulis nesiūlo išeičių, lieka tik mirtis. Skiriasi ir autorių kalbėjimo būdas: subjektyvus Biliūno pasakotojas tampa vienu iš veikėjų, o Savickio pasakotojas žvelgia iš šalies, nekomentuoja. Taigi, visuomenės paribio žmogaus tema ypač svarbi literatūroje, nes taip kūrėjai gilinasi į žmogaus išgyvenimus ir atskleidžia pasaulio sudėtingumą.

**Žvaigždute pažymėti nedideli turinio trūkumai.*